

Камбалова Я. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

РОЛЬ ТА МЕТОДИЧНІ ФУНКЦІЇ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКТУ З ІСТОРІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті описано роль та обґрунтовано систему методичних функцій навчально-методичного комплексу з історії у навчальному процесі. Автором також здійснено аналіз поглядів сучасних українських та російських науковців на означену проблему.

Ключові слова: навчально-методичний комплект, методична функція.

На сучасному етапі навчально-методичні комплекти (далі НМКт) відіграють надзвичайно важливу роль у навчальному процесі. Це – якісно новий продукт у сфері освіти, який надає широкі можливості для конструювання навчальної літератури в рамках плідної співпраці науки, освіти та книговидавництва.

Теоретичне обґрунтування функцій НМКт – один з важливих компонентів процесу його створення. Предметом дослідження радянських та сучасних українських і зарубіжних методистів неодноразово були функції окремих компонентів НМКт. Зокрема, відомий радянський дидакт Д.Зуєв детально досліджував функції підручника у навчальному процесі [7, с. 8]. Цій самій проблемі приділено достатньо уваги у працях сучасного українського дослідника П.Мороза [12, с. 13]. Російський вчений О. Хуторської проаналізував дидактичні функції засобів навчання загалом [18]. А. Пийримягі розглянув функції підручника як основу для цілого комплексу навчальних видань і отримав чітку систему основних педагогічних функцій навчально-методичного комплексу [14]. Окремі функції комплектів навчальних видань з різних шкільних дисциплін висвітлено у дисертаційних дослідженнях сучасних російських вчених Н. Бодрової [4], Є. Григор'євої [6], Т. Клокової [10], В. Соловйової [16], С. Якименка [19], Л. Солянкіної [17], Г. Ібрагімової [9], О. Антоняк [1], А. Архипової [2], публікаціях К. Вачугової [5], Л. Куулар [11]. У дисертаційній роботі української дослідниці М.-В. Савчин визначено набір функцій дидактичного комплексу учня та методичного комплексу вчителя з хімії [15].

Проте аналіз існуючої науково-методичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що функції НМКт з історії ще не були предметом детального комплексного вивчення. Крім того, серед сучасних методистів не існує єдиної думки щодо системи функцій, які має реалізувати в процесі навчання НМКт, тому ця проблема заслуговує окремого розгляду.

Завдання статті полягають у наступному:

– на основі аналізу праць сучасних вітчизняних та зарубіжних

представників методичної науки визначити роль НМКт у навчальному процесі;

- виявити систему методичних функцій НМКт та охарактеризувати їх;
- обґрунтувати оптимальний розподіл функцій окремих навчальних видань в межах єдиного комплекту.

Важливою на сучасному етапі є проблема визначення ролі НМКт в процесі навчання. Будучи інструментом пізнання для учнів, НМКт забезпечує їх інформацією про об'єкти, процеси та явища, що вивчаються в рамках навчального предмету, сприяє розвитку пізнавального інтересу учнів, підвищує наочність та доступність навчання, інтенсифікує працю учнів, збільшує частку самостійної роботи на уроці та поза ним. Крім цього, НМКт як засіб навчання виконує важливі функції щодо оптимізації роботи вчителя, сприяючи зростанню його виховного та викладацького потенціалу шляхом надання потрібної навчальної та методичної інформації, розширюючи можливості вчителя як організатора та контролера навчально-виховного процесу.

На думку В. Соловйової, використання НМКт, дозволяє успішно вирішувати задачі, які постають перед сучасною школою: забезпечувати міцне засвоєння програмного матеріалу всіма учнями, не спрощуючи навчальної інформації; досягати цілеспрямованого та свідомого засвоєння на всіх етапах навчання понятійного апарату предмету; допомагати тому, щоб всі використані протягом уроку засоби навчання були максимально функціональними, тобто безпосередньо сприяли вирішенню задач навчання і виховання учнів; викликати інтерес до навчального предмету, що є однією з головних умов розвитку продуктивного мислення учнів [16, с. 91]. З погляду іншої дослідниці, Є. Григор'євої, НМКт в цілому покликаний допомогти вчителю підвищити інформаційне навантаження уроку, причому використовуючи оптимальний темп роботи учнів; забезпечити диференційований підхід до учнів, сприяючи індивідуалізації навчання школярів; викликати інтерес до навчального курсу, стимулюючи в учнів потреби у оволодінні знаннями [6, с. 122]. Як зазначає Т. Клокова, складові НМКт, збагачуючи його базовий компонент – підручник, і маючи більшу варіативність і багатоманітність навчального матеріалу, мають бути спрямовані на забезпечення певного ступеню свободи дій і самоорганізації учнів у навчанні для досягнення максимального розвитку індивідуальним шляхом [10, с. 7]. В свою чергу, К. Вачугова вважає, що НМКт надає широкі можливості для подачі навчального матеріалу і посилення диференціації як за змістом, так і за темпом навчання. Це дозволяє вчителю вийти на рівень особистості учня, включити його до процесу пізнання, здійснити задачі корекції [5].

Сучасний НМКт дозволяє оптимально використовувати можливості кожного виду навчальних видань, гарантує узгодження включеного до них матеріалу і забезпечує повну реалізацію авторського задуму при проведенні конкретного уроку конкретним вчителем у конкретній школі. НМКт повинен бути для вчителя, насамперед, повсякденним методичним керівництвом здійснення навчального процесу, організації і управління пошуковим пізнанням учнів, їх активною навчальною діяльністю, забезпечення ефективного зворотного зв'язку в процесі навчання, формування стійкого пізнавального інтересу, інтенсивного розвитку здібностей та творчості учнів. Саме шляхом використання НМКт в умовах загальноосвітньої школи може успішно бути вирішена проблема індивідуального підходу, виходу змісту освіти на рівень особистості учня. Вони призначені як для діяльності викладача, так і учнів, забезпечуючи не лише викладання певного предмету, а і його самостійне вивчення учнями. НМКт з історії повинен, по-перше, сприяти засвоєнню конкретних знань, а, по-друге, формуванню в учнів у процесі навчання вмінь та навичок, досвіду самостійної творчої діяльності, вміння орієнтуватися в навчальному матеріалі, знаходити і опрацьовувати необхідну інформацію, давати оцінку подіям та явищам навколишньої дійсності, сприяти накопиченню у школярів соціального досвіду, вихованню національної самосвідомості підрастаючого покоління та бажання знайти власне місце серед історичних змін.

Головна мета створення нових навчальних посібників, зокрема НМКт, полягає у цілеспрямованому формуванні їх доступними засобами системи дидактичних функцій та реалізації цих функцій у книжковій формі, притаманними їм сучасними засобами навчального книговидання.

В методичній теорії не існує достатньо чіткого визначення категорій “функція” та “система функцій” комплекту навчальної літератури. Проте, оскільки НМКт належить до засобів навчання, слід звернутися до досліджень про функції засобів навчання загалом. Наприклад, О. Хуторської до основних дидактичних функцій засобів навчання відносить: 1) компенсаторність, тобто полегшення процесу навчання шляхом скорочення затрат часу, сил та здоров'я вчителя і учнів; 2) інформативність – розгляд об'єкту чи явища, яке вивчається по частинах та в цілому; 3) інструментальність – безпечно та раціональне забезпечення певних видів діяльності учнів та вчителя [18, с. 403].

Крім цього, в дидактичній літературі наводиться визначення дидактичних функцій шкільних підручників та інших окремих навчально-методичних видань, які розроблялися видатними методистами впродовж кількох десятиліть. При цьому кількість визначених функцій коливається від семи до кількох десятків за рахунок більш диференційованого визначення

їх складу. Найбільш оптимальний перелік функцій навчальної літератури, на нашу думку, подає у своїх праці “Шкільний підручник” Д. Зуєв. До цього переліку науковець включає інформаційну, трансформаційну, систематизуючу, інтегруючу, координуючу, розвивально-виховну, функції закріплення і самоконтролю, самоосвіти [8, с. 59-60]. На їх основі, як зазначає К. Вачугова, була побудована підручничоцентристська концепція теорії підручника [5]. В свою чергу, естонський методист А. Пийримягі, аналізуючи функції підручника як основи для комплексу навчальних видань, отримав наступну систему основних педагогічних функцій навчально-методичного комплексу: інформаційна, систематизуюча, функції індивідуалізації, закріплення та самоконтролю знань, самоосвіти, інтегруюча, активізуюча, координуюча, функція підсумкового контролю, виховна функція [14, с. 48].

Значну увагу відведено функціям навчально-методичних комплексів та комплектів у роботах радянських та сучасних українських і російських дослідників-методистів. Зокрема, видатний радянський дидакт Ю. Бабанський зазначав, що головною функцією НМКт є всебічне сприяння підвищенню якості діяльності учнів у навчально-виховному процесі [3]. Українська дослідниця М.-В. Савчин окремо проаналізувала у своїй дисертації функції НМКт учня та вчителя. На її думку, дидактичний комплект учня реалізує такі функції: прийняття учнями цільової установки; діагностування; самоконтролю. В свою чергу, методичний комплект учителя забезпечує функції проектування навчально-виховного процесу, управлінську, моніторингову, контрольну-аналітичну, вимірну-оцінювальну, методичну [15, с. 55-56].

Досліджуючи умови використання в навчальному процесі навчально-методичних комплексів, А. Архипова визначає такі їх функції: проектувальні, інформаційні, процесуальні, діагностичні [2, с. 4]. О. Антоняк наводить у своєму дисертаційному дослідженні власну класифікацію функцій навчально-методичного комплексу: організаційну, формуючу, розвивальну [1, с. 12]. Л. Куулар до функцій НМКт відносить: інформаційну, координуючу, управлінську, функції диференціації та індивідуалізації навчання [11, с. 80]. Г. Ібрагімова вважає, що функціями НМКт є: сприяння формуванню предметних знань; розвиток організаційних, комунікативних, інформаційних, інтелектуальних, практичних та оціночних вмінь учнів; розвиток самостійності учнів; розвиток ціннісних орієнтацій та творчих здібностей учнів [9, с. 77]. На думку В. Соловйової, навчально-методичний комплекс має виконувати у процесі навчання наступні функції: системоутворюючу, цільову, мотиваційну, інформаційну, організаційно-процесуальну, функцію контролю та самоконтролю, корекції та

самокорекції знань, інтерактивності, самоосвіти, адаптивну, інтегруючу, координуючу, розвивально-виховну [16, с. 95].

На основі аналізу наукового доробку сучасних методистів, ми вважаємо за доцільне розглядати НМКт з історії як поліфункціональний комплексний засіб навчання, який виконує щодо суб'єктів навчання такі функції: *інформаційну, трансформаційну, функції управління, систематизації, функцію організації закріплення, контролю та самоконтролю знань, функцію організації самоосвіти, інтегруючу, інтерактивну та виховну.*

Інформаційна функція – це фіксація в компонентах НМКт змісту освіти та видів діяльності, які мають бути сформованими в учнів при вивченні певного шкільного предмету з обов'язковим визначенням обсягу необхідної і достатньої для засвоєння навчальної інформації. Інформаційний зміст компонентів НМКт визначається насамперед навчальною програмою, яка є засобом фіксації змісту освіти на рівні навчального предмету і нормативним документом для створення навчальних посібників. Найбільш повно інформаційна функція, звичайно, реалізується підручником, який є ключовим компонентом НМКт.

Трансформаційна функція пов'язана з набуттям, перетворенням та переробкою навчально-теоретичних, світоглядних, ціннісних та інших знань, які включає НМКт в порядку втілення, конкретизації та деталізації навчальної програми.

При формуванні трансформаційної функції авторам НМКт слід пам'ятати про такі закономірності: 1) необхідність забезпечення розуміння учнями змісту матеріалу шляхом його методичної обробки; 2) встановлення визначальних для певної вікової категорії учнів зв'язків навчального матеріалу з їхнім повсякденним життям та соціальним досвідом. До способів забезпечення розуміння матеріалу, на нашу думку, належать: врахування базових знань учнів, постійна актуалізація цих знань, встановлення між існуючими і новими знаннями логічних зав'язків, суворе регламентація (з врахуванням відведеного програмою часу) кількості пізнавальних задач, постановка їх у доступній для певної вікової групи формі. Встановити зв'язок матеріалу компонентів НМКт з повсякденним життям школярів, їх особистими інтересами і запитамі допоможуть різноманітні завдання на порівняння історичних процесів та явищ, визначення історичних паралелей, оцінку певних подій минулого з погляду сучасної людини тощо.

Функція управління діяльністю вчителя та навчальною роботою учнів забезпечує регламентування цих видів діяльності шляхом використання дидактичних засобів НМКт, визначення змісту, відповідних форм та методів

цих видів роботи. Реалізація цієї функції НМКт сприяє активізації управління процесом навчання з боку вчителя, орієнтує учнів на оволодіння прийомами самостійної навчальної діяльності.

Функція систематизації передбачає забезпечення чіткої послідовності викладу навчального матеріалу у всіх компонентах НМКт в систематизованій формі відповідно до логіки навчального предмету та відповідно до навчальної програми, створення у свідомості школярів цілісної картини історичного розвитку. У різних компонентах НМКт повинен бути чітко дотриманий принцип послідовного викладу інформації, постійного взаємозв'язку навчального матеріалу за допомогою таких видів роботи, як актуалізація опорних знань школярів, закріплення, узагальнення та систематизація вивченого матеріалу. Крім того, робота з такими частинами НМКт, як методичний посібник для вчителя, робочий зошит та зошит тематичного оцінювання має привчати школярів до методів та прийомів самостійної систематизації навчальної інформації. Посилення реалізації систематизуючої функції комплексу навчальних видань надає змогу подолати один з найбільших недоліків сучасної системи історичної шкільної освіти, який полягає у тому, що, забезпечуючи учнів ґрунтовними знаннями з окремих тем чи предметів, вона часто не надає учневі цілісного уявлення про загальний історичний розвиток людства.

Функція організації закріплення знань виражається у цілеспрямованому формуванні різних видів навчальної діяльності учнів під керівництвом вчителя з метою надання їм допомоги у міцному засвоєнні матеріалу, вільного орієнтування в ньому і використання отриманих теоретичних знань у процесі практичної діяльності. Для реалізації функції закріплення призначенні ті компоненти навчальних видань, включених до комплексу, які покликані формувати навички самостійної репродуктивної, реконструктивної та творчої діяльності учнів.

Функція організації контролю та самоконтролю знань дозволяє виявити засобами використання різних структурних компонентів НМКт рівень підготовки учнів, а також здійснити самоконтроль з їх боку. Вказана функція у НМКт з історії реалізується насамперед шляхом систематичного використання таких його структурних компонентів, як робочий зошит та зошит тематичного оцінювання. Будучи носіями навчальної інформації, окремі компоненти НМКт покликані не лише полегшити учневі процес самостійного засвоєння та закріплення матеріалу, а й допомогти самостійно долати існуючі недоліки у знаннях та вміннях.

Функція організації самоосвіти надає учням можливість самостійно здобувати знання, а вчителям удосконалювати методичну підготовку в процесі використання навчального матеріалу НМКт. Ця функція забезпечує

формування у школярів бажання і вміння самостійно набувати знань, знаходити, аналізувати, систематизувати, інтерпретувати та оцінювати інформацію з різних джерел, у тому числі і зі структурних компонентів НМКт. У свою чергу, завдання структурних компонентів НМКт полягає у наданні учням допомоги у самостійному виконанні певних поставлених завдань шляхом використання учнями пам'яток для роботи з різними джерелами інформації та засобами навчання (текстами документів, навчальними картинками, картами тощо), спеціально розроблених алгоритмів виконання певних типів завдань і т.д.

Інтегруюча функція НМКт забезпечує інтеграцію знань, способів діяльності учнів на основі використання міжпредметних та внутрішньокурсних зв'язків у процесі навчання історії, полягає в доборі та засвоєнні, як єдиного цілого, знань, набутих в процесі різноманітних видів діяльності, а також роботи з різними джерелами інформації.

Бурхливий розвиток друкованих, радіо-, теле- та електронних засобів масової інформації, використання у навчальному процесі багатьох дидактичних засобів навчання призводять до того, що НМКт та підручник, як його головний компонент, вже не можуть виступати як єдине та головне джерело інформації. Розрахований на тривале використання НМКт, насамперед, інтегрує знання та вміння з різних джерел інформації в межах вимог Державного стандарту та навчальної програми. НМКт об'єднує навколо себе всі інші друковані видання, які учні використовують у навчальному процесі (довідкову, науково-популярну, мемуарну, художню та інші види літератури) і засоби навчання (наочні та умовно-графічні засоби, роздаткові дидактичні матеріали, аудіо- та відеозаписи, комп'ютерні навчальні програми тощо), і таким чином координує роботу учнів з ними. НМКт, реалізуючи зміст освіти, покликаний систематизувати та інтегрувати відомості, отримані учнями з різних джерел масової інформації.

Крім цього, виконуючи інтегруючу функцію, НМКт слугує своєрідним каркасом, який об'єднує внутрішню структуру системи навчальних посібників, які є компонентами комплексу. Найбільша роль у реалізації інтегруючої функції відводиться, звичайно, підручнику, який забезпечує внутрішній взаємозв'язок компонентів НМКт з певного предмету. Одна з принципових особливостей сучасного підручника полягає у тому, що він об'єктивно, в силу свого призначення в НМКт, є ядром, навколо якого групуються всі інші засоби навчання.

Отже, НМКт інтегрує знання і вміння школярів в межах вимог Державного стандарту і навчальної програми, послідовно формуючи методи наукового мислення, вміння самостійно і правильно оцінювати

певні факти, взяті з засобів масової інформації, критично сприймати та інтерпретувати будь-яку інформацію.

Інтерактивна функція НМКт передбачає тісну взаємодію учнів та вчителя в процесі використання засобів навчання, які включені до складу комплексу і можливість оперативного зворотного зв'язку. Інтерактивність – якісна характеристика засобів навчання, яка відображає можливості комунікативного впливу на суб'єктів взаємодії і дозволяє їм виступати як каталізатор спілкування. Можна виділити як об'єктивні так і суб'єктивні умови забезпечення інтерактивності засобів навчання: 1) об'єктивні (відповідність навчального посібника цілям освіти, національно-культурним традиціям країни та певного регіону); 2) суб'єктивні (врахування авторами посібника мотиваційних характеристик, інтелектуального досвіду та інтересів і запитів учнів). У відношенні НМКт термін “інтерактивність” має на увазі якісну характеристику, яка забезпечує стимулювання і підтримку постійної взаємодії учасників навчального процесу, опосередкованої навчальним матеріалом комплексу.

Виховна функція НМКт полягає у сприянні особистісному розвитку учнів, орієнтування педагогів на визнання учнів активними суб'єктами процесу навчання, вихованні у школярів важливих особистісних рис та системи загальнолюдських та національних цінностей, реалізації аксіологічного підходу у викладанні історії. З допомогою матеріалів підручника та інших компонентів НМКт вчитель має змогу здійснювати сильний виховний вплив на учнів. Значну роль у цьому відіграють навчальні ілюстрації, уривки з творів художньої літератури, система проблемних завдань, проведення дискусій на морально-етичну проблематику тощо. Завершеність, повнота здійснення виховної функції забезпечується шляхом роботи з різними компонентами НМКт. Вихід як вчителя, так і учнів за рамки звичайного підручника шляхом використання виховного потенціалу всіх компонентів НМКт (хрестоматії, книги для читання, методичного посібника для вчителя, робочого зошита) суттєво розширює, поглиблює та підсилює розвивально-виховний ефект навчання.

НМКт є сукупністю друкованих засобів навчання, кожен з яких виконує певні функції, але лише комплексне використання навчально-методичних посібників дозволяє ефективно вирішити проблеми розвивального навчання та реалізувати вимоги компетентнісного підходу в умовах сучасної масової школи.

Сучасна ситуація ставить ряд складних питань щодо ролі, місця та функцій підручників з історії в системі інших друкованих засобів навчання, зокрема, в навчально-методичних комплексах. Як показує аналіз науково-педагогічної літератури з досліджуваного питання, а також практика роботи

загальноосвітніх шкіл, процеси диференціації освіти впливають на зміст і побудову НМКт, що, насамперед, стосується переосмислення і перерозподілу функцій підручника та інших частин НМКт. У зв'язку з появою сучасних НМКт підручник зазнає певних змін, оскільки функціональне навантаження беруть на себе допоміжні засоби навчання. На сучасному етапі розвитку освіти слід переглянути традиційні функції підручника, який стає основним компонентом НМКт, а не окремим навчальним виданням. Особливу увагу авторам підручників слід зосередити на тому, що підміна функціональності підручників "ускладненням функціонального навантаження" може призвести до появи "підручників-гігантів". Як підкреслює К.Вачугова, такі підручники, включаючи всі компоненти змісту освіти і намагаючись презентувати їх на всіх рівнях навчального процесу, стають перевантаженими, не досягаючи при цьому втілення організаційної функції [55]. В свою чергу, С. Якименко наголошує на тому, що функції засвоєння змісту освіти, структуру його реалізації у НМКт покладено на підручник, а конкретизацію, диференціацію та індивідуалізацію змісту освіти і способів оволодіння ним забезпечують інші засоби навчання, які разом з підручником утворюють певну цілісність [19].

Кожен з компонентів комплексу, крім підручника (який має власний комплекс функцій), зазвичай допомагає реалізувати одну або кілька функцій. Наприклад, робочий зошит – функції управління самостійною роботою учнів, систематизуючу, функції організації закріплення, організації контролю та самоконтролю; методичний посібник для вчителя – інформаційну, координуючу, функцію управління діяльністю вчителя; зошит тематичного оцінювання – функцію підсумкового контролю та систематизації. Всім компонентам НМКт притаманні інформаційна та виховна функції. Таким чином, ці компоненти НМКт беруть на себе функції, пов'язані із забезпеченням варіативності освіти, необхідної для перетворення учнів на рівноправних учасників навчально-виховного процесу відповідно до їх здібностей та інтересів.

Отже, у процесі аналізу сучасних методичних досліджень з проблем створення та використання навчально-методичних комплектів, ми прийшли до висновку, що НМКт з історії виконує в навчальному процесі систему дидактичних функцій, до яких належать: інформаційна, трансформаційна, функція управління, функція систематизації, функції організації закріплення знань, функція організації контролю та самоконтролю знань, функція організації самоосвіти, інтегруюча, інтерактивна, виховна функції.

Слід зазначити, що таке визначення функцій НМКт є досить умовним. Оскільки всі вищезазначені функції НМКт існують в умовах тісного взаємозв'язку та взаємовпливу, вони є єдиним комплексом, поза рамками

якого жодна з функцій окремого компоненту не може бути реалізованою повністю.

В умовах існування НМКт проходить розвантаження поліфункціональності підручника як ядра засобів навчання в системі навчально-методичного комплексу. У цьому випадку підручник має переходити з категорії самостійних навчальних видань в категорію одного з компонентів більш широкого поняття, а саме НМКт. Функціональне навантаження беруть на себе інші навчальні посібники – методичні керівництва для вчителів, хрестоматії, робочі зошити, зошити тематичного оцінювання, тобто організаційно-процесуальна функція підручника звужується.

Питання про розмежування функцій між підручником та іншими навчальними посібниками, що входять до НМКт, досі не вирішене однозначно ні в теорії, ні на практиці. Таким чином, одним з актуальних напрямків в подальшого теоретичного дослідження проблеми створення НМКт є питання про оптимальний розподіл функціонального навантаження між підручником та іншими структурними елементами комплексу та розробка практичних рекомендацій щодо реалізації їх дидактичних функцій в процесі вивчення шкільних курсів історії.

Використана література:

1. *Антоняк Е. Н.* Совершенствование методики применения учебно-методического комплекса в обучении курсантов военных вузов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Антоняк Елена Николаевна. – М., 2005. – 153 с.
2. *Архипова А. И.* Теоретические основы учебно-методического комплекса по физике : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Архипова Алевтина Ивановна. – Краснодар, 1998. – 454 с.
3. *Бабанский Ю. К.* Дидактические проблемы совершенствования учебных комплексов / Ю. К. Бабанский // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1980. – Вып. 8. – С. 17-33.
4. *Бодрова Н. Ф.* Методика применения учебно-методического комплекта на уроках биологии в основной общеобразовательной школе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бодрова Наталия Фёдоровна. – СПб., 2005. – 197 с.
5. *Вачугова Е. В.* Учебно-методический комплект – новая книговедческая категория или От средства обучения к сценарию образовательного процесса [Электронный ресурс] / Е. В. Вачугова. – Режим доступа : <http://center.fio.ru/method/resources/ALIKBEROVALYU/1112/vachugova/vach1.html>. HTML.
6. *Григорьева Е. В.* Учебно-методический комплекс по природоведению как средство реализации региональной составляющей начального естественнонаучного образования : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Григорьева Евгения Витальевна. – Челябинск, 2000. – 214 с.
7. *Зуев Д. Д.* Учебно-методические комплексы / Д. Д. Зуев // Народное образование. – 1987. – № 3. – С. 81-83.
8. *Зуев Д. Д.* Школьный учебник / Дмитрий Дмитриевич Зуев. – М. : Педагогика, 1983. – 239 с.
9. *Ибрагимова Г. Ж.* Подготовка и использование учебно-методического комплекта на уроках биологии в общеобразовательной школе: на материале Казахстана : дис. ... канд. ист. наук : 13.00.02 / Ибрагимова Гульнара Жумашевна. – М., 2006. – 170 с.
10. *Клокова Т. И.* Организационно-педагогические условия совершенствования учебно-методического комплекта для начальной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Клокова

- Татьяна Игоревна. – М., 2002. – 154 с.
11. Куулар Л. Л. Организация предпрофильного обучения химии в основной школе с использованием учебно-методического комплекта : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Куулар Лариса Лопсановна. – Новосибирск, 2005. – 182 с.
 12. Мороз П. В. Методичні засади шкільного підручника історії стародавнього світу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Мороз Петро Володимирович. – К. : 2006. – 243 с.
 13. Мороз П. Функції сучасного шкільного підручника історії / П. Мороз, І. Мороз // Історія в школі. – 2007. – № 1. – С. 16-19.
 14. Пийримяги А. К. Основные педагогические функции комплекса учебной литературы / А. К. Пийримяги // Советская педагогика и школа. – Тарту, 1985. – № 17. – С. 41-54.
 15. Савчин М.-В. М. Дидактичні засади розробки навчально-методичного комплекту з курсу хімії основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Савчин Марія – Віра Михайлівна. – К., 2004. – 187 с.
 16. Соловьёва В. Ю. Методика использования локальных учебно-методических комплексов при формировании эколого-краеведческих знаний в школьном географическом образовании : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Соловьёва Виктория Юрьевна. – СПб., 2006. – 164 с.
 17. Солянкина Л. Е. Учебно-методический комплекс как средство профессионального саморазвития студента : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Солянкина Людмила Егоровна. – Волгоград, 1999. – 217 с.
 18. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебн. [для вузов] / Андрей Викторович Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
 19. Якименко С. К. Управление процессом обновления гуманитарного образования через учебно-методические комплекты в современных условиях : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Якименко Сергей Карлович. – М., 1998. – 151 с.

КАМБАЛОВА Я. Н. Роль и методические функции учебно-методического комплекта по истории в учебном процессе.

В статье описана роль и обоснована система методических функций учебно-методического комплекта по истории в учебном процессе. Автором также осуществлён анализ различных взглядов современных украинских и российских учёных на указанную проблему.

Ключевые слова: учебно-методический комплект, методическая функция.

KAMBALOVA Y. N. The role and methodological functions of scientific-methodical set of history in the teaching process.

In the article described the role and grounded the system of methodological functions of scientific-methodical set of history in the teaching process. The author made analysis with the different points of views of modern Ukrainian and Russian scientists on this problem too.

Keywords: scientific-methodical set, methodological function.

**Карелін М., Лях Г.
Слов'янський державний педагогічний університет**

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ У ЗЕМСЬКИХ ШКОЛАХ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується процес упровадження трудового навчання у земських школах Харківської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Підкреслюється прогресивна роль земств у розширенні змісту освіти за рахунок так званих необов'язкових навчальних